

Zhodnocení vojenského památkového dědictví 20. století přístavních měst na pobřeží Atlantiku

Ing. arch. Šárka Kramářová

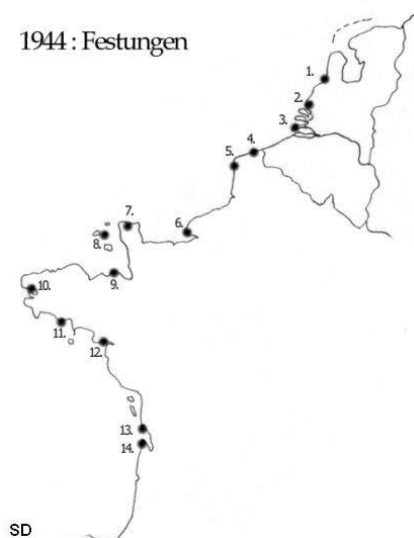
školitel: Prof. Ing. arch. Helena Zemánková, CSc.
Ústav Navrhování VI. Fakulta architektury VUT Brno

školitel: Daniel Le Couédic

Institut de Géoarchitecture, Université de Bretagne Occidentale Brest, Francie

1 Úvod

Přístavní města na pobřeží Atlantského oceánu vznikala především kvůli výhodné strategické pozici. Díky námořní dopravě, obchodu a průmyslu, se původně malé provinční přístavy rozvinuly v důležitá obchodní a průmyslová centra. V dobách válečných konfliktů se z nich stala strategická obranná sídla Francie. Během druhé světové války byla velká část z těchto přístavních měst vybrána německými strategy k umístění jejich vojenských základen. Došlo k opevnění pobřeží Atlantiku, na kterém byly postaveny obranné vojenské bunkry a ponorkové základny

Mapa opevněného pobřeží Atlantiku

Zdroj: *U: Boat bases, After the Battle*. Londýn, Velká Británie: Battle of Britain Prints International Ltd., 1987. N°55. s. 1. ISSN: 0306-15 4X

Během bombardování spojenců (v letech 1941-1944) byla městská centra těchto přístavních měst zničena. Ponorkové základny však zůstaly nepoškozeny. Po ukončení války došlo k úplné obnově měst. Tato města, která pamatují válečné konflikty, mají dnes složitý přístup k památkovému dědictví a bohužel nedisponují velkým množstvím historických objektů.

Ponorkové základny byly po válce zabrané francouzským námořnictvem, které je začalo využívat k opravě a k umístění francouzských ponorek. Přístup do těchto přístavů byl civilistům zapovězen.

Odchod námořnictva, způsobený jak technickým pokrokem v oblasti válečných zbraní (např. nahrazení elektricky poháněných ponorek atomovými), tak restrukturalizací národní obrany, zapříčinil navrácení ponorkových základen a jejich území městům. Ve Francii nastává situace, kdy stát prodává původně vojenské pozemky městským radám. A ačkoliv není jejich prodejní cena příliš vysoká¹, města se bouří. Města nežádala, aby zde byly ponorkové základny postaveny, nežádala ani, aby se do nich poté francouzské námořnictvo usadilo nebo aby je opustilo a učinilo z nich tak objekty bez funkce. Ponorkové základny zde byly postaveny bez souhlasu místních obyvatel. Nyní jsou tyto bývalé budovy francouzského námořnictva nevyužívanými objekty bez jakékoliv funkce.

Koupí těchto bývalých armádních budov však potíže nekončí. Jejich vlastníky se stávají města na pobřeží. Historický odkaz starých námořních objektů vyvolával a mnohdy ještě stále vyvolává u mnohých obyvatel rozporuplné reakce a silné emoce. Obyvatelé měst se zpočátku seskupovali do různých asociací, které se dovolávaly destrukce ponorkových základen, a tím tak vymazání nacistických památníků a drásavých vzpomínek na bolestnou válečnou historii. Dalším důvodem byl také poměrně častý názor, že jde o „ošklivé, šedivé“ objekty bez architektonických kvalit a jejich údržba by výrazně zasáhla do rozpočtu měst.² Naopak historikové, profesori univerzit a další místní odborníci vyzdvihovali historické a dokumentační kvality ponorkových základen. Podle nich se jedná o světové dědictví lidstva, a ne o „pouhou“ kulturní památku lokálního významu.

2 Saint-Nazaire

V přístavním městě Saint-Nazaire došlo k uvolnění základny nejdříve, a to díky odsunu francouzského námořnictva do blízkého města Lorient už v roce 1946. Pokročili tedy více ve svých reflexích ohledně rekonverze základny a transformace jí přilehlých přístavních areálů, které představují prvotní centrum a také důvod vzniku města. Prioritní je urbánní kompozice. Mělo by dojít k protažení městského centra až do přístavu. Ponorková základna v centru města představuje určitý fyzický i psychologický blok. Její znovuvyužití je tedy klíčovým bodem operace *Ville-Port* (*město-přístav*), která zde byla započata v roce 1994.³

Město se již dopředu chtělo vyhnout problému s vlastnictvím pozemků. Městská rada začala skupovat pozemky přiléhající k ponorkové základně již dlouho před zahájením její rekonverze a nebylo v jejím zájmu řešit problémy s vlastnictvím daných pozemků. Nejdříve nebylo příliš jasné, jak prostory bývalých vojenských objektů využít. Byly brány jako handicap města a jako ošklivé a nepříjemné místo tíživých vzpomínek.

¹ Ponorková základna v Saint-Nazaire byla zakoupená městem za 800 000 franků v roce 1997 od francouzského ministerstva pro národní obranu (Ministère de la défense).

² Další specifikum Francie je, že lidé zde platí daně nejen centrálně státu jako takovému, ale také místní daně jdoucí přímo Regionům, krajům a městům. Výši daní si tedy určuje každý takový orgán vzhledem k místním podmínkám. Pokud se město angažuje do projektů žádající příliš velké finanční prostředky, odrazí se to zákonitě na místní dani.

³ KIS, M. "Ville-Port" fait émerger Saint-Nazaire. („Město-přístav“ vyzdvihne Saint-Nazaire). In *Le Courier des Maires et des élus locaux*. Paříž, 2003. N°162. s. 65.

Fotografie – Ponorková základna Saint-Nazaire

Zdroj: Archiv autora

Saint-Nazaire vyhlásilo počátkem 90. let 20. století mezinárodní soutěž. Navrhovaný projekt měl být schopný adaptovat se na vývoj a změny trhu. V roce 1995 byl vybrán návrh španělského architekta Manuela de Solas-Moralès. (nar. 1939) Tento architekt a urbanista pracoval mj. na úpravách promenády na nábřeží Moll de la Fusta v barcelonském přístavu. Manuela de Solas-Moralès zde nenavrhl definitivní úpravy prostoru, načrtl pouze hlavní směry rekvalifikace a oživení tohoto bývalého vojenského objektu. Jeho projekt v Saint-Nazaire se soustředil na vytvoření osy sever–jih, jako řídicí linie vztahu nového středu města a původního centra v přístavu. Uzavřené hmotě ponorkové základny chtěl dodat transparentnost. Náměstí place de l'Amérique latine (náměstí Latinské Ameriky) proto orientoval směrem k základně, do které vyboural 4 otvory (4 alveoly) a nechal tak prostoupit město do základny, čímž docílil přímého vizuálního kontaktu města s mořem. Do bývalých vojenských objektů navrhl umístit obchody, výstavní sál a muzeum zámořských parníků.

V roce 1996 byly podle projektu navrženého Manuelem de Solà Moralès započaty stavební práce na rekonverzi ponorkové základny. Ve svém projektu se snažil o znovunalezení mořské perspektivy. Na střechu základny navrhl promenádu, kterou pak propojil rampou s náměstím place de l'Amérique latine. Tento nový přístup na střechu ponorkové základny je základní ideou projektu *Ville-port* (rekonverze ponorkové základny a přístavů), který odstartoval procesy rekonverze a přisvojení si základny.

Dnes v okolí zapovězeného průmyslového přístavu stojí nové multikino, hypermarket, parkoviště, obchodní galerie Ruban Bleu (Modrá stuha), luxusní hotel a obytné budovy. Blízko ponorkové základny tak vznikla nová městská čtvrť, která je pýchou a turistickou „vitřinou“ města.

Fotografie - rampa vedoucí na ponorkovou základnu

Zdroj: Archiv autora

3 Lorient

Ekonomické aktivity města Lorient vždy byly a dodnes jsou úzce spjaty s mořem. Městská rada podporovala a podporuje ekonomické poslání mořského pobřeží Lorientu. A toto její rozhodnutí se vine celou historií města. Tento ekonomický vztah města k přístavům však není z urbanistického hlediska uspokojující. Město je za svou přístavní „fasádou“ roztržité a důsledně odříznuté od moře. Hledá svou urbánní identitu související s mořskou historií. Pokouší se najít architektonický projekt, který by mu otevřel cestu k moři. Loďstvo ponorkové základny Keroman se v roce 1995 přesunulo z Lorientu do Brestu⁴. Roku 1997 byla tato vojenská základna definitivně uzavřena,⁵ čímž obyvatelé Lorientu přišli o více než 5 000 pracovních míst.

Město si po opuštění základny námořnictvem nevědělo s rozsáhlým územím ponorkové základny pojímajícím 3 bloky příliš rady. Zachování takové památky, jakou je základna, přináší ještě dnes řadu polemik. Naštěstí v současné době nalezneme méně zastánců demolice těchto námořních objektů.

K zachování ponorkové základny přispívají mimo jiné tato fakta:

- Základna je významným příkladem vojenského historického a architektonického památkového dědictví 20. století. Je důležitým svědkem konfliktů druhé světové války.
- Dokumentuje zajímavá konstrukční řešení a novátorské technologie 20. století. „Blok K III je objekt s velice komplikovanou strukturou

⁴ Završením prací v ponorkové základně Keroman, bylo odplutí ponorky Sirène (Siréna) v únoru roku 1997.

⁵ RIO, M. *Métamorphose d'un Arsenal, Des ors de la Royale aux saltimbanques de l'audiovisuel* (Metamorfóza jednoho vojenského arsenálu, od zlatého královského námořnictva audiovizuálním kejklřům). In *Les Rencontres de l'AIVP* (Mezinárodní asociace přístavních měst), Lorient, 2003. s. 3.

a základna tvoří ve svém celku monument absolutně pozoruhodný.“J.L. Pogam z Cap l’Orient⁶

- Její odstranění bylo odhadnuto na 30 milionů €⁷ a není tedy pro město ekonomicky únosné.
- Monumentalita bunkrů dělá území turisticky atraktivní.

Cílem mezinárodní architektonické a urbanistické soutěže vyhlášené 2. ledna 1999 aglomerací Cap l’Orient (), bylo nalézt nové myšlenky a směry týkající se rekonverze ponorkové základny Keroman. Navzdory výsledkům soutěže a velkému ohlasu ze strany architektů,⁸ městská rada ještě v srpnu roku 2000 nevěděla, jak se základnou naložit (zbourat, zhodnotit jako památkové dědictví nebo jí dát novou funkci). Nerozhodná městská rada se nakonec přiklonila k „rozvážnější“ cestě, než byly velké a komplexní architektonické projekty mezinárodní soutěže, a do základny umístila koncem roku 2000 dva průmyslové podniky. Díky tomuto aktu bylo rozhodnuto o budoucím osudu a poslání ponorkové základny a jejího území.

Dnešní projekt rekonverze území ponorkové základny Keroman se snaží splnit 3 směry stanovené městskou radou:⁹

- Námořní průmysl – konstrukce lodí, vybavení, opravy, služby s tím spojené
- Závodní plachetnic, námořní muzeum, historie plachetnic, námořní objevy
- Rybolov

Dnes se tedy v blocích K I a K II ponorkové základny nacházejí průmyslové podniky vyrábějící vybavení lodí a lodě katamarány. V bloku K III je umístěna malý podnik provádějící výcvik krizových situací na moři. Ve věži Tour Davis se nachází muzeum podmořského světa. Vedle ponorkových základen byly umístěny: Akademie Erica Tabarlyho a muzeum mořeplavectví, garáže plachetnicových závodníků a podnikatelská školka firem, jejichž aktivity jsou úzce spojeny s mořem.

⁶ Rozhovor – Jean Luc POGAM, zástupce generálního ředitele pro rozvoj urbanismu, životního prostředí a dopravy v Cap l’Orient, Lorient, 20. února 2009.

⁷ přibližně 727 000 000 Kč

⁸ Do mezinárodní soutěže se přihlásilo 382 kandidátů z 35 zemí. Návrh nakonec dokončilo 192 týmů.

⁹ DETRAZ, Ch. *Lorient: savoir gérer le patrimoine ville-port* (Lorient: Jak přistupovat k památkovému dědictví přístavních měst), In *Les Rencontres de l’AVIP*, Lorient, 12–13.červen 2003. s. 1-4.

Fotografie – Bloky ponorkové základny Keroman

Zdroj: *Base des sous-marins de Lorient Keroman. Concours international d'idées*. Lorient: Partenaires Développement Pays de Lorient, prosinec 1998. Seznamující materiál a podmínky soutěže. 103 s.

Město traumatizované ekonomickou krizí chtělo rekonverzí ponorkové základny vytvořit stejný počet nových pracovních míst, o jaký přišlo při odsunu francouzského námořnictva. Což byl politický záměr městské rady.¹⁰ Hlavním cílem rekonverze Keromanu bylo znovuzapojení tohoto území do ekonomické aktivity města. Otázky památkové, kulturní a turistické byly až druhotné. Dnes je tedy na území daném zaměstnáno 402 osob a dalších 500 má přijít se zaplněním podnikatelské školky firem.

¹⁰ Rozhovor – Jean Luc POGAM, zástupce generálního ředitele pro rozvoj urbanismu, životního prostředí a dopravy v Cap l'Orient, Lorient, 20. února 2009.

Fotografie – Akademie Erica Tabarlyho
Zdroj: Brice Remy-Zephir

4 Závěr

Města Lorient i Saint-Nazaire s výhodnou polohou na pobřeží Atlantského oceánu se pragmaticky postavila k rekonverzi svého vojenského dědictví jako k rekonverzi území. Nedošlo tedy ke zhodnocení jednotlivých objektů jako kulturních nebo historických památek.

Ve městě Lorient to byla především ekonomická prosperita a příležitost k vytvoření nových pracovních míst, jež motivovaly městskou radu k průmyslové rekonverzi ponorkové základny Keroman. V novinových článcích se dočteme, že právě budova Akademie Erika Tabarlyho symbolizuje rekonverzi základny. Tento objekt je sice postavený v blízkosti ponorkové základny, ta s ním však nemá, snad jen kromě území, na kterém se nachází, nic společného. I když budova samotná není příliš zdařilá, může v sousedství válečných gigantů zaujmout. Méně *egoistická architektura* by se mezi nimi úplně ztratila.

Na druhou stranu ve městě Saint-Nazaire má zachování ponorkové základny aspekt finanční. Starosta vsadil na studii odvolávající se na paměť zámožných parníků a na historii původní dělnické čtvrti Petit Maroc, kde bydleli dělníci pracující na stavbě lodí. Tento projekt měl podpořit obraz města a jeho ekonomický sektor, a tím zachránit základnu.

Původní hypotéza o kulturním a památkovém vojenském dědictví se tedy jeví jako naivní. Území ponorkových základen nebyla tak úplně konvertována díky svým historickým kvalitám. Válečné monumenty představovaly spíše nepříjemné překážky a finančně náročné objekty, které dnes však přinášejí do měst nová území, jež mohou pomoci přepracovat městskou skladbu, a podpořit tak jejich ekonomický obraz.

5 Literatura

U: Boat bases, After the Battle (Ponorkové základny ponorek U-Boote, Po bitvě). Londýn, Velká Británie: Battle of Britain Prints International Ltd., 1987. N°55. s. 1. ISSN: 0306-154X

DETRAZ, Ch. *Lorient: savoir gérer le patrimoine ville-port* (Lorient: Jak přistupovat k památkovému dědictví přístavních měst), In *Les Rencontres de l'AVIP*, Lorient, 12–13.červen 2003. s. 1-4.

KIS, M. “Ville-Port” fait émerger Saint-Nazaire („Město-přístav“ vyzdvihne Saint-Nazaire). In *Le Courier des Maires et des élus locaux*. Paříž, 2003. N°162. s. 65.

RIO, M. *Métamorphose d'un Arsenal, Des ors de la Royale aux saltimbanques de l'audiovisuel* (Metamorfóza jednoho vojenského arsenálu, od zlatého královského námořnictva audiovizuálním kejklířům). In *Les Rencontres de l'AVIP* (Mezinárodní asociace přístavních měst), Lorient, 2003. s. 3.

Rozhovor – Jean Luc POGAM, zástupce generálního ředitele pro rozvoj urbanismu, životního prostředí a dopravy v Cap l'Orient, Lorient, 20. února 2009.